

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA KONVERSIYA SO'Z YASASH USULI SIFATIDA

Noila Eshquvvatova

O'zMU Jizzax filiali 2-bosqich talabasi

noilaeshquvvatova@gmail.com

Parmonova Nasiba

O'zMU Jizzax filiali o'qituvchisi, Ilmiy rahbar

Annotatsiya: *Maqolada ikki til o'rtasidagi, ya'ni ingliz va o'zbek tillaridagi konversiya hodisasiga va so'z yasash usuli sifatida o'xshash va farqli tomonlariga e'tibor qaratiladi. Bundan tashqari, konversiyaning turli ko'rinishlariga misollar keltiriladi.*

Annotation: *The article focuses on the phenomenon of conversion in two languages, English and Uzbek, and the similarities and differences as a way of word formation. In addition, examples of various forms of conversion are given.*

Kalit so'zlar: *so'z yasash usullari, konversiya, so'z turkumlari, semantik-grammatik, subyektivatsiya, adyektivatsiya, adverbializatsiya, verbikatsiya.*

Key words: *the ways of word formation, conversion, parts of speech, semantic-grammatical, subjectivation, adjectivalisation, adverbialisation, verbifikation.*

O'zbek va ingliz tillarida turli so'z yasash usullari mavjud. Shulardan biri bu konversiya hodisasidir, ya'ni bunda bir turkumdagi so'z boshqa bir turkumga ko'chadi va o'z ma'nosini o'zgartiradi. So'z yasalishi, umuman, qanday usul, qanday vosita bilan bo'lmasin yangi leksik ma'noli so'z hosil qilishdir.

Konversiya ingliz tilida so'z yasashning eng samarali turlaridan biridir. Bu jarayon "zero derivation" (nol hosila) yoki "functional shift" (funktsional siljish) ham deyiladi. Lekin o'zbek tilida so'z yasashning bu turi unumli emas. Ingliz va o'zbek tillarining tipologik va genetik komponentlari tufayli grammatik tizimlar sezilarli darajada farqlanadi. Agar ingliz tili hind-evropa tili sifatida tasniflangan bo'lsa, o'zbek tili turkiy tillar qatoriga kiradi. Bu ularning grammatik tizimlari butunlay boshqachaligini ko'rsatadi. Grammatik tuzilishi jihatidan ingliz tili flektiv tildir. o'zbek tiliga kelsak, u aglyutinativdir. Demak, har qanday til grammatik tizimi uning faoliyatida katta rol o'ynaydi.[5]

XIX asrning so'nggi yillari ingliz grammatikasida konversiyaning rivojlanishidagi muhim bosqich hisoblandi. Bu rivojlanishga ingliz tilshunosi Svit H.A katta hissa qo'shgan. U ilk bor konversiya atamasini ingliz grammatikasiga olib kirgan deya e'tirof etiladi. Boshqa tomondan u so'zlarning sintaktik ko'p funktsionallik g'oyasini ham rad qilmaydi.[3]

Konversiya atamasi ilmiy bilimlarning turli sohalarida qo'llaniladi. Ammo tilshunoslikda konversiya atamasi so'z yasalishining turlaridan biri sifatida talqin etiladi. Hatto buyuk ingliz yozuvchisi Shekspir ijodida ham ushbu so'z yasash usuliga guvoh bo'lishimiz mumkin. Hattoki, inson ismi ham fe'lga aylanganini ko'rish mumkin. Misol: "**Petruchio is Kated**".

Konversiya (lot.conversio-aylanish) so'z yasashning semantik-grammatik usulining alohida ko'rinishini tashkil qiladi. Bunda bir turkumdagi so'z ikkinchi bir turkumga o'tadi. Uning leksik va grammatik ma'nosi o'zgaradi.[2]

Konversiyaning asosiy ko'rinishlari: substantivatsiya, adyektivatsiya, verbikatsiya va adverbializatsiya. Bunda boshqa so'z turkumlaridagi so'z ot, sifat, fe'l va ravishga o'tadi. Masalan, "o'qish", "qurilish" kabi so'zlar ot deya tahlil qilinsada aslida fe'llarning harakat nomi shakli hisoblanadi.

Konversiya hodisasi qo'shimchasiz tillar, ya'ni barcha so'z turkumlari aks etgan so'z shakllariga ega bo'lmagan tillarda keng rivojlangan. Yuqorida ta'kidlanganidek, bir turkumdagi so'z boshqa bir turkumga qo'shimchalarsiz o'tadi. Masalan, o'zbek tilida qaraydigan bo'lsak "go'zal" so'zi sifat va ot bo'lishi mumkin. Ot turkumida kelganda ism vazifasini bajaradi.

Shuningdek, bir turkumdagi so'z o'z ma'nosini o'zgartirishi, boshqa ma'no ifodalashi mumkin. Masalan, "yozdi" fe'li (xat yozdi); (barg yozdi); (dasturxon yozdi) yoki "yetdi" fe'li (manzilga yetdi); (maqsadga yetdi); (orzuyiga yetdi). So'z yasalishidagi bu usul lug'aviy-semantik usul deb ataladi.

Bundan tashqari, so'z yasash usuli, ya'ni konversiyaga misol qilib, "Mard maydonda bilinar" gapini tahlil qilsak, ushbu gapda mard so'zi ot so'z turkumi vazifasida keltirilgan. Ammo "mard" so'zi morfologik jihatdan aniqki, sifat so'z turkumi hisoblanadi. Otga ko'chgan o'rnida "odam" ma'nosini anglatib kelmoqda. Bu holatlarni sifatdoshlarda ham kuzatilishi mumkin. Misol uchun: o'qigan o'zar. Bu gapda ham "o'qigan" so'zi ot vazifasida keltirilgan. Biroq bu so'z sifatdoshga mansub so'z.

Ingliz tilida esa fe'ldan ot yasash yoki otdan fe'l yasash mumkin. Misol uchun: **A book** (n)-kitob, **book**(v)-buyurtma qilmoq; **Face** (n)-yuz, **to face** (v)-duch kelmoq.

Ushbu misollar orqali so'z o'zagida hech qanday o'zgarish kuzatilmadan, boshqa kategoriyaga ko'chayotganligini kuzatish mumkin. Bu turdagi so'zlar bir vaqtning o'zida ham ot ham fe'l so'z turkumida ishlatilishi mumkin.

Bundan tashqari sifatdan ham fe'l yasalishi mumkin. Masalan, **dry**-quruq (sifat), **to dry**-quritmoq, qurimoq (fe'l); **slow**-sekin (sifat), **to slow**-sekinlashtirmoq (fe'l); **open**-ochiq (sifat), **to open**-ochmoq (fe'l).

Qadimgi ingliz tili grammatikasida konversiya usulida so'z yasash bor bo'lgan deya e'tirof etilsada, hozirgi ingliz tilidagi konversiyadan omonimlarning yo'qligi, infinitiv fe'llarning so'z yasovchi suffikslarning yo'qligi bilan ham farq qiladi. A.I.Smirnitskiy omonim so'zlarda konversiya usuli bilan so'z yasalish belgilarini ko'rmadi. U so'z yasalishi qadimgi va hozirgi ingliz tilida bir xil prinsip bo'lganini tasdiqlaydi[4]. Misol uchun qadimgi ingliz tilida "slepen" fe'l va "slep" ot bo'lgan, vaqt o'tib fe'ldagi affiks yo'qolib ular bir xil shaklga kelib omonim bo'lib qolgan hamda "pencil"(n) va "pencil"(v) kabi konversiya orqali hosil qilingan so'zlardan farqlangan.

Konversiya hodisasida ham boshqa so'z yasash usullaridek, faqat bir ma'noli so'z yasaladi, biroq keyinchalik ularning ko'pchiligi ko'p ma'noli bo'lib ketadi. Konversiya usuli yordamida hosil bo'lgan yangi so'zlar konversiyaning ko'p marta takrorlanishiga bog'liq. Ya'ni o'zak so'z qancha ma'noga ega bo'lsa, konversiyaga shuncha ko'p to'g'ri keladi. Ushbu fikrga xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, konversiya usuli bilan faqat yangi so'zlarni hosil qilish bilan chegaralanib qolmasdan, yangi-yangi ma'noli so'zlar ham hosil qilish mumkinligini aytish joiz. [1]

Xulosa qilib aytganda, konversiya hodisasi har ikki tilda ham so'z yasash usullaridan biri hisoblanadi va so'z bir turkumdan boshqa so'z turkumiga o'zgarishsiz ko'chadi. Ingliz tilida bu

umumli soʻz yasash usuli hisoblansa, oʻzbek tilida u umumli emas. Konversiyaning har ikki tilda ham keng tarqalgan koʻrinishlari otlashish, sifatlashish, feʻllashish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Hamroyeva L.Z., “Ingliz tilida feʻllarning konversiya usulida yasalishi”, Ученый XXI века, 2022, 3(84)
2. I.Yoʻldoshev, Oʻ.Sharipova “Tilshunoslik asoslari” Toshkent “Iqtisod-Moliya” 2007.
3. Sweet.H.A. New English grammar Logical and historical. Part I Introduction, phonology and accidence, Part II Syntax. Oxford:At the Clarendon Press, 1900-1930.
4. Смирницкий А.И., По поводу конверсии в английском языке, “Иностранные языки в школе”, 1954-71с
5. Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla kizi, & Niyatova Maftuna Norbek kizi. (2021). THE IMPORTANCE OF A WORD AND WORD FORMATION IN A LANGUAGE SYSTEM .*JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 7(12), 337-341. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7B96V>